

тим самим формують розуміння спільності, єдності. У демократичному суспільстві, як відмічає Н. В. Горло, до реалізації політики ідентичності повинні долучатися різні суб'єкти, але всі мають працювати в одному векторі, який задає саме держава. Головне, щоб політику ідентичності не реалізовувала через інформаційний вплив на населення країни інша держава, адже там, де є вакуум, неминуче з'явиться інший суб'єкт впливу, який просуватиме свої наративи [3, с. 53].

Дослідження проблем формування громадянської ідентичності з метою їх усунення є важливими як на початку розбудови Української держави, так і нині. Інтерес науковців до проблеми громадянської ідентичності залишається незмінним, оскільки ідентичність сприяє формуванню єдності, стійкості, витривалості, здатності протистояти ворогові та зносити труднощі.

Список використаних джерел

1. Показники національно-громадянської української ідентичності. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1> (дата звернення 20 червня 2025).

2. Хвиля 2025: Зміни у громадській думці впродовж війни. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Інститут соціології НАН України. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/> https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/presentation_monitoring_2025.pdf (дата звернення 06 лютого 2026).

3. Горло Н. В. Трансформація політичної культури українського суспільства в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. *Технології державотворення в умовах сучасної політичної дійсності* : колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Горло. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2024. С. 38–67.

КЛЕЩЕНКО Наталія Олександрівна,
науковий співробітник відділу теорії
держави і права Інституту держави
і права імені В. М. Корецького НАН
України, кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

В умовах війни доступ до правосуддя набуває особливого значення як фундаментальної гарантії реалізації та захисту прав і свобод людини. Воєнний стан об'єктивно трансформує механізми функціонування державних інституцій, зокрема судової системи, що породжує нові виклики для забезпечення права людини на ефективний захист. Окрім того, доступ до

правосуддя під час війни набуває не лише суто правового, але й глибокого суспільно-ціннісного значення, оскільки виступає важливим елементом збереження української державності та національної ідентичності. Обмеження, спричинені воєнними діями, руйнування інфраструктури, переміщенням населення, а також запровадження надзвичайних правових режимів, актуалізують потребу в переосмисленні теоретико-правових підходів до правосуддя як складової правового статусу людини.

Особливої уваги потребує право на захист, яке виступає не лише процесуальною гарантією, а й загальнотеоретичною категорією, що відображає рівень демократичності та ефективності правової системи держави. У цьому контексті дослідження доступу до правосуддя під час війни крізь призму реалізації права на захист дозволяє виявити закономірності функціонування права в надзвичайних умовах, визначити межі допустимих обмежень прав людини та обґрунтувати напрями вдосконалення правового механізму їх забезпечення. Слід зазначити, що доступ до правосуддя у воєнний час виконує символічну роль, адже він уособлює відданість українського суспільства європейським демократичним цінностям, правам та свободам людини, що є складовими сучасної української ідентичності.

Після повномасштабного вторгнення доступ до правосуддя було змінено відповідно до вимог воєнного стану. Велика увага приділяється воєнним злочинам, геноциду, злочинам проти людяності та миру, а також їх фіксації з метою компенсації. Кримінальне правосуддя є пріоритетом навіть під час воєнного стану [1, с. 58].

У період дії воєнного стану функціонування правової системи зазнає істотних трансформацій, що впливають на зміст і способи реалізації права на захист. Так, надзвичайні правові режими передбачають можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, однак такі обмеження не можуть нівелювати базові гарантії доступу до правосуддя, оскільки саме вони становлять ядро демократичної правової держави.

Слід відмітити, що у відповідності до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, учасницею якої Україна є з 1997 року, відзначається, що в умовах війни чи іншої небезпеки для суспільства, що несе загрозу нації, будь-якою Високою Договірною стороною можуть вживатись заходи, які свідчать про відступ від зобов'язань такої Сторони, взятих у відповідності до цієї Конвенції, однак тільки в тих межах, яких вимагає становище, що склалось, і при умові, що такі заходи не є суперечливими іншим зобов'язанням Високої Договірної сторони, взятих нею на себе у відповідності до положень міжнародних договорів [2]. Разом із тим, практика ЄСПЛ неодноразово підтверджувала, що навіть за умов надзвичайних ситуацій держава повинна забезпечувати мінімальні стандарти правового захисту, включно з доступом до правової допомоги, можливістю оскарження рішень та належною процедурою розгляду справ. Суд підкреслює, що запровадження воєнного стану або відступ від окремих зобов'язань відповідно до ст. 15 Конвенції не означає повного припинення дії права на захист, оскільки навіть у кризових

умовах повинні зберігатися мінімальні стандарти верховенства права та недопущення свавільного втручання держави у сферу прав людини.

Слушною є точка зору Т. Пошиванюка який зазначає, що зважаючи на існуючий механізм обмежень прав та свобод людини в умовах дії воєнного стану, питання забезпечення права на захист ще більше ускладнюється, і зумовлюється це наступними факторами:

– по-перше, до початку повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року в нашій країні не існувало практики обмежень прав людини і громадянина в умовах воєнного стану, а тому і не було вироблено практики забезпечення права людини на захист в таких умовах;

– по-друге, ускладненість завдання держави щодо забезпечення захисту прав людини зумовлюється в умовах війни важливістю дотримання балансу між забезпеченням безпеки та збереженням основних прав і свобод людини та громадянина;

– по-третє, виникає потреба в розробці в умовах воєнного стану кардинально нових засобів забезпечення реалізації права на захист, адже, як свідчить практика, відбувається поступова трансформація судочинства в цифрову площину, що призводить до необхідності розробляти нові наукові методи дослідження вказаного питання [3, с. 6–7].

Для полегшення доступу громадян до правосуддя було дозволено подавати та реєструвати матеріали справ в електронному вигляді без необхідності паперових копій. Стало можливим отримання судових повідомлень у цифровому форматі, участь у судових засіданнях через відеоконференцію шляхом автентифікації особи за допомогою електронного підпису. Було ухвалено низку нормативних змін, спрямованих на спрощення окремих процедур, продовження процесуальних строків у разі неможливості їх дотримання через воєнні дії, а також забезпечення гнучкості судового процесу. Такі заходи демонструють адаптивність правової системи та прагнення держави зберегти ефективний механізм судового захисту.

Для подальшого покращення права на захист необхідно продовжувати адаптовувати механізми судового захист до надзвичайних умов шляхом запровадження гнучких процесуальних форм, розвитку електронного судочинства, забезпечення доступу для вразливих категорій населення, а також удосконалення інституційних спроможностей судової системи. У зазначеному контексті право на захист слід розглядати не лише як процесуальну гарантію в межах конкретного провадження, а як загальнотеоретичну категорію, що відображає рівень стійкості держави до кризових викликів і її здатність забезпечувати реалізацію захисту прав людини навіть за умов воєнного стану. Збереження ефективного доступу до правосуддя в таких обставинах є проявом функціональної спроможності правової системи та важливим індикатором дотримання принципу верховенства права.

Таким чином, доступ до правосуддя під час війни крізь призму реалізації права на захист є не лише практичною проблемою організації судочинства, а

й фундаментальним теоретико-правовим питанням, що стосується меж державної влади, сутності правової держави та реальності прав людини навіть у період найвищих суспільних загроз. Його слід розглядати не лише як гарантію реалізації конституційних прав, але й як чинник консолідації нації, утвердження правової культури та зміцнення української ідентичності, що формується на основі ідеї свободи, гідності та справедливості. Попри воєнні дії, доступ до правосуддя вже покращився завдяки цифровізації, дистанційній формі участі у процесі, а також організаційній перебудові судової системи, що є свідченням інституційної стійкості держави, та її спроможність забезпечувати право людини на захист навіть у період збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Popovych K. Citizens' access to justice during the introduction and implementation of the legal regime of martial law in Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (3). С. 55-64. DOI: 10.56215/naia-chasopis/3.2023.55
2. Про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Пошиванюк Т. П. Проблеми забезпечення права на захист під час війни. *Публічне право*. 2024. № 3 (55). С. 5-12.

КОЛОДЯЖНИЙ

Максим Геннадійович,

завідувач відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД У КОНТЕКСТІ УКРАЇНЬСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У кожного народу є певні характерні риси, що відбивають його національні культурні, ментальні, інтелектуальні та інші особливості. В Українського народу такими є:

а) закодована в його генах жага до свободи, волелюбність. Це було неодноразово доведено впродовж тисячолітньої історії з часів Давньої Русі та підтверджено у наш час під час шаленого національного супротиву російській військовій агресії;